

RECENZE

Koryčánková, S.: Лексико-семантическое оформление философски значимых образов в поэзии В. С. Соловьева. Masarykova univerzita Pedagogická fakulta, Brno 2013, 201 str., ISBN 978-80-210-6658-8

Recenzovaná monografie Simony Koryčánkové představuje další položku v její bohaté solovjevovské bibliografii, kterou autorka systematicky rozvíjí a doplňuje již od devadesátých let minulého století. Už v r. 1998 vydala MU v Brně její dílo *Владимир Соловьев, Горнее и Дольнее в поэзии Владимира Соловьева. Лексические ряды. Поэтические образы* (226 str.). Ve statích, které publikovala u nás, na Slovensku, v Rusku, ale též v Bulharsku a Španělsku, si všímala Solovjevova díla v souvislostech s ruským symbolismem a tzv. stříbrným věkem ruského básnictví, ale též v souvislostech filozoficko-gnostických, bez nichž by svět autorovy obraznosti zůstal neuchopitelný a nedešifrovatelný. Gnose jako mystické zření, ve srovnání s racionálním zkoumáním světa jakoby vyšší stupeň poznání, byla totiž u Solovjeva neodmyslitelnou součástí jeho originální filozofie i jeho básnické tvorby. Filozofie i tvorby rozporuplné, jak byla rozporuplnost vlastní již gnostickým starověkým učnám v I.–III. století, snažícím se spojit mystiku s raným křesťanstvím i za cenu netradičního výkladu křesťanských dogmat. I když tento raný gnosticismus byl většinou církví odmítán a považován za kacířství, v dějinách křesťanství se znovu objevovali jeho stoupenci, jejichž schopnost spojit se s Bohem mystickým mimoracionálním prožitkem byla emocionálně vypjatým protipólem pouze rozumového výkladu víry.

K takovým novodobým gnostikům patřil i V. Solovjev, který údajně již ve svých devíti letech prožil mystické vidění (během života se pak ještě dvakrát opakovalo) a založil na něm svůj filozofický koncept i svou poezii.

Proto i S. Koryčánková dříve, než může přistoupit k interpretaci Solovjevových veršů prostřednictvím lexikálně-semantického ztvárnění filozoficky významných obrazů, musí čtenáře uvést do základů jeho světového názoru, který se ovšem formoval postupně v souladu s rodinným prostředím a životními zážitky. Autor, narozený v r. 1853 v Moskvě, prožil život na počet let relativně krátký (zemřel v r. 1900), ale bohatý i na události doby, i vlastní snahou o proniknutí do podstaty jevů, i vlastními emocionálními zážitky, ať již šlo o lásky pozemské nebo onu lásku mystickou. Měl hluboký vztah k přírodě a umění, byl poučeným znalcem filozofických směrů i světové a domácí literatury.

Jeho dílo nelze interpretovat bez znalosti základních idejí jeho filozofie, tj. ideje Всеединства, ideje Горнего a Дольнего a ideje Софии, která na sebe bere různé podoby a vystupuje jako Премудрость Божия, Пресвятая Дева, Богоматерь-Заступница, Путеводительница, ale i ženský princip světa obecně a ženský princip obsažený v Kristu atd. Autor mnohdy vychází z hlubokých tradic ruského a vůbec východního ortodoxního pravoslavlí a navazuje na ikonopis, např. Путеводительница je řecká Hodégétria (rus. Одигитрия) – Vůdkyně na cestách, Неопалимая купина (řec. Hagia Batos), Kež nespalitelný je odkazem na starozákonní podání atd. Ale jindy jde u Solovjeva i o symbol ženské krásy a pozemské lásky (vždyť jeho největší životní láska se jmenovala Sofie), ale rovněž o múzu, která přináší básníkovi inspiraci. A většinou jde o symbiózu všech těchto významů a skrytých odkazů – a čím poučenější čtenář, tím hlouběji může do básníkova díla proniknout.

Zjednodušeně řečeno Solovjev svou filozofii budoval na idej jakéso vertikály: svět s jeho chaosem a marností a člověk v něm je doménou Dolního, ještě níže se nachází koncentrované zlo (v ruštině existuje starobylé církevněslovanské slovo преисподняя ve významu peklo). Nadpozemskou oblast dobra, pravdy, krásy i samotného Boha představuje Horní. Mezi ním a Dolním však není neprostupná hranice, člověk se může Hornímu přiblížit a zprostředkovatelkou je mu právě Sofie, která je onou mystickou Vůdkyní na cestách, Hodégétrí ze vzácných starých ikon. (Tradice přisuzovala tento typ ikony svatému Lukášovi).

Autorka monografie S. Koryčánková nahlíží právě prizmatem těchto idejí Solovjevovu básnickou tvorbu, v níž on sám viděl jednu z cest k postžení dokonalosti Horního.

Kniha S. Koryčánkové je založena na myšlence, že každý ze zmíněných filozofických pojmů se v jeho básních realizuje prostřednictvím komplexu lexikálněsémantických jednotek, jež vytvářejí určité lexikálněsémantické pole, spojené však nikoli pouze významovými sémami, ale i svým filozofickým nábojem, kontextem a kontaktem. Proto je monografie rozčleněna na kapitoly, v nichž se pojednává hlavně o následující problematice: Изображение Горнего посредством образов Красоты, Добра и Истины; Изображение Дольнего посредством проявлений природы и земной стихии; Семантическая реализация лексемы *свет* в системе поэтических образов В. Соловьева; Лексико-семантическое оформление образов с признаком цвета; Лексико-семантическое оформление образов с эмоциональным значением; Лексико-семантическая вариантность звукообразов. Kniha psaná vytríbenou ruštinou obsahuje anglické résumé (čtenář by možná uvítal i české kvůli překladu užívaných filozofických pojmů), jmenný a předmětný rejstřík, ale hlavně též přílohu – přes 50 stran Solovjevových básní, na nichž si může vlastní čtenářskou zkušeností ověřit Solovjevovu poetickou imaginaci, poučen předešlou autorčinou analýzou, vždy v textu doloženou ukázkami.

Uvedme jako příklad ukázkou z oddílu o zobrazení Horního prostřednictvím obrazů Krásy, Dobra a Pravdy. Autorka uvádí: „Изображение Горнего реализуется

в поэтическом творчестве В. Соловьева посредством свето-цветовых и эмоционально-звуковых образов, которые заключают в своей семантике идею совершенства божественного мира. Воплощение Горнего в земном пространстве происходит посредством осуществления мистико-гностической идеи грехопадения и нового просветления Софии Небесной. Опыт одухотворения и восхождения из земных миров в небесные объединяет идею Софии с нисхождением божества на землю, посредством опыта которой сотворенный человек может подняться в высшие миры. Однако шум и суэта земных мерностей заслоняют человеку прямой путь к Богу. София приносит свет и одухотворение посредством познания Добра, Истины и Красоты.“ (s. 29). *Sám lexém Sofie se však v básníkově poezii, jak autorka konstatuje, na rozdíl od filozofických prací nevyskytuje. Je zaměněn jejími četnými hypostazemi, vztaženými k jejím různým podobám: новая богиня, Фея – владычица сосен и скал; Дева Назарета, Страдалица, осененная, озаренная; подруга вечная, муза бедная; звезда путеводная, лестница чудная, к небу ведущая, ладья безопасная. Její personifikovaný obraz je doprovázen jevy z oblasti světla a barev, emocí a lahodných zvuků, které v konkrétních básních vytvářejí působivé básnické obrazy: золото чудных кудрей, цветок нездешних стран, роз и лилий краса, в прозрачной волне серебристый ручей atd. To ona člověka vede k nejvyšším prožitkům Krásky, Dobra a Pravdy. Ta je představena slovem ИСТИНА, které je samo o sobě zajímavé. Starorušští letopisci, když charakterizovali spravedlivého dobrého knížete, činili tak slovním spojením „правда и истина с ним ходяста“. Dalším slovníkem slovo *истина* vykládá následovně: „противоположность лжи; все, что верно, точно, справедливо, что есть (все, что есть, то истина; не одно-ль и то же *есть* и *естина*, *истина*?)“; ныне слову этому отвечает и *правда*, хотя вернее будет понимать под словом *правда* *правдивость, справедливость, правосудие, правота*. Истина от земли, достояние разума человека, а правда от небес, дар благодати. Истина относится к уму и разуму, а добро или благо к дюбви, нраву и воле.“ (В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*. Том II, переиздание Москва 1956, s. 60). Dnes bychom asi měli tendenci chápat dvojici *правда – истина* spíše opačně, než je u Dala uvedeno, protože slovo *правда* je součástí běžné slovní zásoby, ve slově *истина* pocítujeme příslušnost k vysokému knižnímu stylu. Zdá se, že jako příznak „nebeského“ je pocítoval i Solovjev.*

Jednotlivá příznaková slova, která ovšem v textu básní vystupují rozrůzně, řadí autorka do skupin, jež vůči sobě navzájem vytvářejí jakási maxiantonymická seskupení. Například: komplex barevného označení Horního představují slova *белый, бледный, лазурный, пурпурный, голубой, эфирный, жемчужный, синий, розовый*, zatímco do komplexu označení Dolního patří: *темный, черный, седой, мрачный, мутный*. K emočním charakteristikám Horního patří: *блаженство, лень, нежность, благодать, нега, радость, блаженность, покой*, jako city vycházející od

Sofie *любовь, кротость, ласка*, oproti tomu pozemské city, vztahující se k Dolnímu, jsou verbalizovány jako *скука, тоска, горе, скорбь, страдание, отчаянье, мука, страсть, злоба*. Všechna uvedená slova se v konkrétním textu dostávají do nových věcných i lexikálněsémantických souvislostí, takže odstíny jejich slovníkových neutrálních významů se modifikují, někdy až k svému protikladu. Tak slovo *лень* bychom asi běžně neřadili mezi výrazy s kladnou konotací, ovšem v textovém zařazení ji slovo může získat. Podobně barvy citově neutrální mohou nabýt odstínu kladného, jsou-li připisovány Sofii, např. *зеленый* (i když autorka upozorňuje, že zelená barva nese v mystické tradici konotaci duchovnosti). Nemluvě o takových označeních, která si spojujeme se vzácností drahých kovů a drahých kamenů, např. *золотой, серебристый, изумрудный*. Slovo *розовый* v sobě nese znak jakési něžnosti samo o sobě. Někdy se barevná epiteta dostávají k jakoby „nesvým“ nositelům příznaku, takže vedle spojení *лазурные очи* se v textu najdou i *лазурные речи* (*в свете лазурных речей*). Tak básník získává možnost nacházet nová a nová básnická přirovnání a neotřelá vyjádření.

Pro větší názornost autorka monografie spojuje slova stejných lexikálněsémantických polí do grafických schémat, jejichž seznam je uveden v závěru knihy (celkem jich je 18). Její originální přístup ke zkoumání Solovjevovy poezie nám po prostudování díla dovoluje „číst“ jednotlivé básně nejen v jejich prvotním plánu, ale i se zřetelem k Solovjevově životní filozofii. Např. báseň *Белые колокольчики*, jejíž vznik byl zdánlivě podmíněn jen krásou palouku rozkvetlého zvonky nezvyklé barvy (protože běžně jsou modré), je tak vyjádřením vytržení nad krásou i smutku z jejího uvadání a jakousi předzvěstí básníkova konce (vždyť poslední báseň jeho života se pak jmenuje *Вновь белые колокольчики*). Báseň je uvedena mottem z Feta *И я слышу, как седые цветет...* a začíná čtyřveršími: *Сколько их расцвело недавно / Слово белое море в лесу! / Теплый ветер качал их так плавно / И берег молодую красу. // Отцветает она, отцветает, / Потемнел белоснежный венок, / И как будто весь мир увядает... / Среди гробов я стою одинок. // Мы живем, твои белые думы, / У заветных тропинок души. / Бродишь ты по дороге угрюмой, / Мы недвижно сияем в тиши*. I tato báseň je založena na kontrastu Horního a Dolního, i ona vyvolává ve čtenáři stesk a touhu po kráse a po schopnosti povznést se nad *marnost* pozemského světa.

Monografie S. Koryčánkové je tedy jakýmsi návratem k filologii v klasickém slova smyslu, k „lásce ke slovu“, v níž se snoubí i lingvistická analýza, i proniknutí k podstatě díla a jeho zasvěcená interpretace. A protože takto orientovaných přístupů není mnoho, bylo by velmi vhodné, kdyby se nad ní zamysleli nejen odborníci-filologové, ale i studenti. Pomohla by jim překlenout mnohdy povrchní přístup k poezii a nepravdivé tvrzení, že výklady o tom, „co chtěl básník říci“, musí být pouze na škodu jejího vnímání.

Zdeňka Trösterová